

І М Е Н Е М У К Р А Ї Н И

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним поданням Верховного Суду
України щодо відповідності Конституції України
(конституційності) положень частини третьої статті 120,
частини шостої статті 234, частини третьої статті 236
Кримінально-процесуального кодексу України
(справа про розгляд судом окремих постанов
слідчого і прокурора)

м. Київ
30 січня 2003 року
N 3-рп/2003

Справа N 1-12/2003

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича - головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича - суддя-доповідач,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Пилипчука Петра Пилиповича - заступника Голови Верховного Суду України, Лукашової Надії Павлівни - начальника юридичного управління Верховного Суду України; представника Верховної Ради України Мойсика Володимира Романовича - народного депутата України, Голови Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності; Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича; представника Президента України у цій справі Пасенюка Олександра Михайловича - заступника Державного секретаря Міністерства юстиції України; Постійного

представника Президента України в Конституційному Суді України Носова Владислава Васильовича, а також залучених до участі в розгляді справи: представника Генеральної прокуратури України Кудрявцева Віктора Вікторовича – заступника Генерального прокурора України; представників Служби безпеки України Картавцева Валерія Степановича – першого проректора Національної академії Служби безпеки України, Рямушкіна Ігоря Євгеновича – начальника відділу Договірної-правового управління Служби безпеки України; представників Міністерства внутрішніх справ України Захарова Віктора Івановича – першого заступника начальника Головного слідчого управління, Ростова Ігоря Олександровича – заступника начальника управління Головного слідчого управління; директора Центру порівняльного права при Міністерстві юстиції України Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (254к/96-ВР) (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (1002-05) (далі – КПК України).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України "Про Конституційний Суд України" (422/96-ВР) стало конституційне подання Верховного Суду України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 71, пункту 2 статті 82, статті 83 Закону України "Про Конституційний Суд України" (422/96-ВР) є наявність спірних питань щодо конституційності положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 КПК України (1002-05).

Заслухавши суддю-доповідача Тихого В.П., пояснення Пилипчука П.П., Лукашової Н.П., Мойсика В.Р., Селіванова А.О., Пасенюка О.М., Носова В.В., Кудрявцева В.В., Картавцева В.С., Рямушкіна І.Є., Захарова В.І., Ростова І.О., Шевчука С.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Верховний Суд України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням щодо конституційності положень статті 110, частин п'ятої, шостої статті 234, частин другої, третьої статті 236, частини третьої статті 120 КПК України (1002-05) та про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 8, частини другої статті 55, частини першої статті 64 Конституції України (254к/96-ВР), частини четвертої статті 12 Закону України "Про прокуратуру" (1789-12) і понять "акти", "рішення", "дії", "бездіяльність", які вживаються в частині другій статті 55 Конституції України, статтях 110, 234, 236 КПК України, статті 248-3 Цивільного процесуального кодексу України (1502-06) (далі – ЦПК України), частині четвертій статті 12 Закону України "Про прокуратуру".

2. Ухвалою Колегії суддів Конституційного Суду України з конституційних подань та звернень від 3 грудня 2002 року відкрито

конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (254к/96-ВР) (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 КПК України (1002-05).

3. Конституційний Суд України Ухвалою від 5 грудня 2002 року (v062u710-02) відмовив у відкритті конституційного провадження у справі щодо відповідності Конституції України (254к/96-ВР) (конституційності) положень статті 110, частини п'ятої статті 234, частини другої статті 236 КПК України (1002-05) та про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 8, частини другої статті 55, частини першої статті 64 Конституції України, частини четвертої статті 12 Закону України "Про прокуратуру" (1789-12) і понять "акти", "рішення", "дії", "бездіяльність", які вживаються в частині другій статті 55 Конституції України, статтях 110, 234, 236 КПК України, статті 248-3 ЦПК України (1502-06), частині четвертій статті 12 Закону України "Про прокуратуру".

4. Верховний Суд України у конституційному поданні зазначає, що "фактично граничні строки досудового слідства статтею 120 КПК України (1002-05) не визначено, а тому виникає питання, протягом якого часу може проводитися досудове слідство". Також наголошується, що "відповідно до вимог частини третьої статті 8, частини другої статті 55, частини першої статті 64 Конституції України (254к/96-ВР) кожному гарантується судовий захист прав і свобод, у тому числі право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб". Тому виникла невідкладна необхідність у висновку Конституційного Суду України щодо конституційності частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 КПК України (1002-05), які передбачають, що скарги на дії відповідно слідчого та прокурора розглядаються судом першої інстанції при попередньому розгляді справи або при розгляді її по суті, якщо інше не передбачено цим Кодексом.

5. У листі Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України зазначається, що "з огляду на те, що продовження строку досудового слідства понад шість місяців може здійснюватись лише у виняткових випадках та у разі вчинення особливо небезпечних злочинів тільки Генеральним прокурором України або його заступниками, а також те, що стаття 55 Конституції України (254к/96-ВР) встановлює можливість оскарження до суду такого рішення найвищих посадових осіб органів прокуратури, можна зробити висновок, що положення частини третьої статті 120 Кримінально-процесуального кодексу України (1002-05) відповідають Конституції України". У листі також йдеться і про те, що "положення частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (1002-05) в частині заборони оскарження на стадії досудового слідства дій слідчого та прокурора можуть бути визнані такими, що не відповідають вимогам Конституції України, як такі, що призводять до обмеження конституційних прав і свобод громадян, з підстав, не передбачених Конституцією України (254к/96-ВР)".

Глава Адміністрації Президента України за дорученням Президента України повідомив Конституційний Суд України про те, що застосування частини третьої статті 120 КПК України (1002-05)

"не суперечить статтям 8, 55, 64 Конституції України (254к/96-ВР), оскільки забезпечується обов'язком органу дізнання, слідчого, прокурора і суду додержувати конституційні вимоги, які гарантують громадянам доступ до правосуддя і судовий захист, ураховуючи також положення міжнародно-правових актів, що закріплюють право кожного на розгляд його справи в розумні строки і без невиправданої затримки (пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (995_004), підпункт "с" пункту 3 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права)" (995_043). У листі Глави Адміністрації Президента України також зазначається, що "оспорювані положення частини шостої статті 234 та частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (1002-05) не заперечують права особи оскаржувати в судовому порядку будь-які рішення, дії чи бездіяльність органів дізнання, слідчого, прокурора. Питання про те, які ще рішення і дії органу дізнання, слідчого, прокурора, крім рішень, дій, передбачених статтями 52-5, 99-1, 106, 236-1, 236-5 КПК (1002-05), може бути оскаржено до суду на стадії досудового слідства, повинен визначити закон".

6. Міністерство юстиції України, Генеральна прокуратура України, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, податкова міліція Державної податкової адміністрації України, Центр порівняльного права при Міністерстві юстиції України вважають, що положення частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 КПК України (1002-05) є конституційними. Спілка адвокатів України дійшла протилежного висновку. Немає єдиної точки зору щодо конституційності оспорюваних норм і серед науковців.

7. Предметом розгляду Конституційним Судом України у цій справі є перевірка на відповідність Конституції України (254к/96-ВР) (конституційність) положень частини третьої статті 120 КПК України (1002-05) щодо невизначеності граничного строку досудового слідства, а також положень частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 КПК України, які унеможливають розгляд судом на стадії досудового слідства скарг на постанови слідчого та прокурора про порушення кримінальної справи щодо певної особи і про притягнення як обвинуваченого. Саме щодо конституційності цих положень КПК України (1002-05) виник спір у процесі загального судочинства, тому відповідно до статті 83 Закону України "Про Конституційний Суд України" (422/96-ВР) відкрито конституційне провадження у справі.

8. Вирішуючи питання щодо відповідності Конституції України (254к/96-ВР) (конституційності) положення частини третьої статті 120 КПК України (1002-05), яке не визначає граничного строку (тривалості строків) досудового слідства, Конституційний Суд України виходить з такого.

Відповідно до пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України (254к/96-ВР) судочинство, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, а відтак і строки досудового слідства визначаються виключно законами.

У КПК України (1002-05) ці строки встановлено статтею 120, яка передбачає:

- досудове слідство у кримінальних справах повинно бути закінчено протягом двох місяців; цей строк може бути продовжено районним, міським прокурором, військовим прокурором армії, флотилії, з'єднання, гарнізону та прирівняним до них прокурором у разі неможливості закінчити розслідування - до трьох місяців (частина перша);

- в особливо складних справах строк досудового слідства, встановлений частиною першою цієї статті, може бути продовжено прокурором Автономної Республіки Крим, прокурором області, прокурором міста Києва, військовим прокурором округу, флоту і прирівняним до них прокурором або їх заступниками на підставі мотивованої постанови слідчого - до шести місяців (частина друга);

- далі продовжувати строк досудового слідства можуть лише у виняткових випадках Генеральний прокурор України або його заступники (частина третя).

Таким чином, законом встановлено загальне правило - досудове слідство повинно бути закінчено протягом двох місяців, а продовження цього строку є винятком з цього правила. Додержання строків слідства є однією з умов виконання завдань швидкого і повного розкриття злочинів.

Строки досудового слідства відповідно до міжнародних договорів України повинні бути розумними. Статтею 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року (995_043) передбачено, що кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення бути судимим без невинуватої затримки (підпункт "с" пункту 3).

Згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року (995_004) кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків або при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

Поняття "розумний строк досудового слідства" є оціночним, тобто таким, що визначається у кожному конкретному випадку з огляду на сукупність усіх обставин вчинення і розслідування злочину (злочинів). Визначення розумного строку досудового слідства залежить від багатьох факторів, включаючи обсяг і складність справи, кількість слідчих дій, число потерпілих та свідків, необхідність проведення експертиз та отримання висновків тощо.

Але за будь-яких обставин строк досудового слідства не повинен перевищувати меж необхідності. Досудове слідство повинно бути закінчено у кожній справі без порушення права на справедливий судовий розгляд і права на ефективний засіб захисту, що передбачено статтями 6, 13 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (995_004).

Отже, підстав для визнання таким, що не відповідає

Конституції України (254к/96-ВР) (неконституційним), положення частини третьої статті 120 КПК України (1002-05) про можливість продовження строку досудового слідства лише у виняткових випадках немає.

9. Вирішуючи спір щодо відповідності Конституції України (254к/96-ВР) (конституційності) положень частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 КПК України (1002-05), які унеможливають розгляд судом на стадії досудового слідства скарг на постанови слідчого та прокурора про порушення кримінальної справи щодо певної особи, Конституційний Суд України виходить з такого.

Згідно з КПК України (1002-05):

- справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину (частина друга статті 94);

- при наявності приводів і підстав, зазначених у статті 94 цього Кодексу, прокурор, слідчий або орган дізнання зобов'язані винести постанову про порушення кримінальної справи, вказавши приводи і підстави до порушення справи, статтю кримінального закону, за ознаками якої порушується справа, а також далі її спрямування (частина перша статті 98);

- якщо на момент порушення кримінальної справи встановлено особу, яка вчинила злочин, кримінальну справу повинно бути порушено щодо цієї особи (частина друга статті 98);

- досудове слідство провадиться лише після порушення кримінальної справи і в порядку, встановленому цим Кодексом (частина перша статті 113).

Відповідно до КПК України (1002-05) постанови слідчого і прокурора про порушення кримінальної справи щодо певної особи можуть бути оскаржені до суду (частина п'ята статті 234, частина друга статті 236). Але скарги на ці постанови розглядаються судом першої інстанції при попередньому розгляді справи або при розгляді її по суті (частина шоста статті 234, частина третя статті 236).

Постанова про порушення кримінальної справи щодо певної особи, винесена з недодержанням вимог КПК України (1002-05), зокрема передбачених статтями 94-98, може породити наслідки, які виходять за межі кримінально-процесуальних відносин, і завдати такої шкоди конституційним правам і свободам внаслідок несвоєчасного судового контролю, що поновити їх буде нездійсненним.

Унеможливлення розгляду судом скарги на постанову про порушення кримінальної справи щодо певної особи на стадії досудового слідства, відкладення її перевірки судом на стадію попереднього розгляду кримінальної справи або на стадію розгляду її по суті, відстрочка судового контролю обмежують конституційне право людини на судовий захист, який є гарантією всіх прав і свобод людини і громадянина.

Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. Загальною декларацією прав людини 1948 року (995_015) передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (стаття 8). Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (995_043) (стаття 2) і в Конвенції про захист прав людини та основних свобод (995_004) (стаття 13).

Право на судовий захист є одним з конституційних прав. А тому положення частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 КПК України (1002-05), які унеможливають розгляд судом на стадії досудового слідства скарг на постанови слідчого та прокурора про порушення кримінальної справи щодо певної особи, обмежуючи право людини на судовий захист, закріплене частиною третьою статті 8, частинами першою, другою статті 55 Конституції України (254к/96-ВР), порушують вимоги статті 3, 21, частини другої статті 22, частини першої статті 64 Конституції України, тобто є неконституційними.

Скарги до суду на постанови слідчого та прокурора про порушення кримінальної справи щодо певної особи повинні розглядатися судом за чинним законодавством у порядку кримінального судочинства. При цьому суд, розглядаючи такі скарги на стадії досудового слідства, перевіряє наявність приводів і підстав для винесення зазначених постанов і не повинен розглядати та вирішувати заздалегідь ті питання, які повинен вирішувати суд при розгляді кримінальної справи по суті, оскільки це буде порушенням конституційних засад правосуддя.

10. Вирішуючи спір щодо конституційності положень частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 КПК України (1002-05), згідно з якими скарги на постанову слідчого та прокурора про притягнення як обвинуваченого розглядаються судом першої інстанції при попередньому розгляді справи або при розгляді її по суті, Конституційний Суд України виходить з такого.

Відповідно до статті 64 КПК України (1001-05) при провадженні досудового слідства і дізнання підлягають доказуванню:

1) подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину);

2) винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину;

3) обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання;

4) характер і розмір шкоди, завданої злочином, а також розміри витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння.

Всі ці обставини встановлюються не одночасно. Деякі з них

можуть бути встановлені задовго до закінчення розслідування, інші – лише наприкінці. Коли є досить доказів, які вказують на вчинення злочину певною особою, виноситься мотивована постанова про притягнення цієї особи як обвинуваченого (стаття 131 КПК України (1002-05)). Основні вимоги щодо змісту цієї постанови зазначено у статті 132 КПК України.

Відповідно до КПК України (1002-05) постанови слідчого і прокурора про притягнення як обвинуваченого можуть бути оскаржені до суду (частина п'ята статті 234, частина друга статті 236). Проте скарги на ці постанови не розглядаються судом на стадії досудового слідства (частина шоста статті 234, частина третя статті 236).

Досудове слідство після винесення постанови про притягнення як обвинуваченого продовжується – пред'являється обвинувачення (статті 133, 140, 142, 144), допитується обвинувачений (статті 143, 145, 146), обов'язково проводиться перевірка показань обвинуваченого, розглядаються подані ним докази та заявлені клопотання з усіх питань, які мають значення для встановлення істини у справі, зокрема про допит свідків, проведення очної ставки, проведення експертизи, витребування і приєднання до справи доказів (пункти 3, 4 частини першої статті 142), вживаються усі передбачені законом заходи для всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, виявляються обставини, що викривають або виправдовують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують і обтяжують його відповідальність (частина перша статті 22 КПК України) (1001-05) тощо.

Притягнення як обвинуваченого не є остаточним висновком слідчого про винуватість обвинуваченого – остаточний обвинувальний висновок він робить після закінчення досудового слідства (стаття 223 КПК України) (1002-05). Переконання слідчого і прокурора у вчиненні особою злочину не означає доведення її винуватості, яка відповідно до конституційно закріпленого принципу презумпції невинуватості особи може бути встановлена лише обвинувальним вироком суду (стаття 62 Конституції України) (254к/96-ВР). Зібрані досудовим слідством докази винуватості особи перевіряються і оцінюються судом під час розгляду справи по суті, за результатами яких суд постановляє виправдувальний або обвинувальний вирок, визнаючи особу відповідно невинуватою або винуватою у вчиненні злочину.

Перевірка судом на стадії досудового слідства постанови про притягнення як обвинуваченого, враховуючи її зміст, фактично означатиме перевірку достатності зібраних у справі доказів ще до закінчення досудового слідства і передрішення питання щодо винуватості особи у вчиненні злочину ще до розгляду кримінальної справи по суті. Проте згідно з конституційним принципом презумпції невинуватості особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (частина перша статті 62 Конституції України) (254к/96-ВР).

Таким чином, розглядаючи на стадії досудового слідства скарги на постанови слідчого і прокурора про притягнення як обвинуваченого, суд замість здійснення судового контролю

досудового слідства виконуватиме функцію судового розгляду кримінальної справи по суті всупереч порядку, визначеному КПК України (1001-05, 1002-05, 1003-05) на засадах, встановлених Конституцією України (254к/96-ВР) (статті 59, 61, частини перша, друга, третя статті 62, стаття 63, частина перша статті 64, пункт 1 статті 121, статті 124, 129).

На підставі викладеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 КПК України (1002-05), згідно з якими скарги на постанови слідчого, прокурора про притягнення як обвинуваченого розглядаються судом першої інстанції при попередньому розгляді справи або при розгляді її по суті, відповідають Конституції України (254к/96-ВР) (є конституційними).

Виходячи з наведеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України (254к/96-ВР), статтями 39, 51, 73, 83 Закону України "Про Конституційний Суд України" (422/96-ВР), Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (254к/96-ВР) (є конституційними), такі положення Кримінально-процесуального кодексу України (1001-05, 1002-05):

1.1. Частини третьої статті 120 про можливість продовження строку досудового слідства лише у виняткових випадках.

1.2. Частини шостої статті 234, частини третьої статті 236, згідно з якими скарги на постанови слідчого, прокурора про притягнення як обвинуваченого розглядаються судом першої інстанції при попередньому розгляді справи або при розгляді її по суті.

2. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (254к/96-ВР) (є неконституційними), положення частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (1001-05, 1002-05), які унеможливають розгляд судом на стадії досудового слідства скарг на постанови слідчого, прокурора стосовно приводів, підстав і порядку порушення кримінальної справи щодо певної особи.

3. Положення частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (1001-05, 1002-05), що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

Публікації документа

- **Вісник Конституційного суду України** — 2003 р., № 1, стор. 24
- **Урядовий кур'єр** від 19.02.2003 — № 32
- **Офіційний вісник України** від 21.02.2003 — 2003 р., № 6, стор. 103, стаття 245, код акту 24415/2003